

владою / В. Плющ. – Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1973. – 125 с. 16. Центральный державный архив громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 3227. 17. Державний архів Сумської області, ф. 7641, оп. 6, спр. 475. 18. Реабілітовані історією: Сумська область: у двадцяти семи томах: у трьох книгах: книга друга / Упорядники: О. Г. Бажан, О. М. Рубанов, І. Г. Федоренко. – Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», 2013. – 756 с.

Александр Вовк

**«МЕЖРАЙОННЫЙ ШТАБ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ»:
ИСТОРИЯ АНТИКОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПОВСТАНЧЕСКОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ НА ОХТЫРЩИНЕ (1931–1933 гг.)**

В начале 1930-х гг. в Украине произошло усиление репрессий со стороны коммунистической власти против украинского крестьянства. В ответ на принудительную коллективизацию разворачивается волна протестов, беспорядков, вооруженных восстаний. В 1931–1932 гг. на территории Зиньковского, Охтырского и Краснокутского районов (территория современных Полтавской, Харьковской и Сумской областей) действует подпольная антикоммунистическая крестьянская организация. Повстанцы ставят целью освобождение Украины, внедрение демократического политического строя. В 1933 г. часть подпольщиков была казнена, другие члены организации были осуждены на различные сроки заключения.

Ключевые слова: крестьянство, коллективизация, восстание, сопротивление, Охтырщина.

Oleksandr Vovk

**«INTERREGIONAL HEADQUARTERS OF THE LIBERATION STRUGGLE»:
THE HISTORY OF ANTICOMMUNIST INSURGENT ORGANIZATION IN
OKHTYRSHCHYNA (1931–1933)**

In the early 1930-ies in Ukraine has increased repression by the Communist regime against the Ukrainian peasantry. In response to forced collectivization takes place, the wave of protests, riots, armed uprisings. In 1931–1932 on the territory of Zinkivsky, Krasnokutsky and Okhtyrka regions (the territory of modern Poltava, Kharkiv and Sumy oblasts) operates an underground anti-Communist peasant organization. The insurgents aim the liberation of Ukraine, the introduction of a democratic political system. In 1933 part of the underground fighters had been executed, others were sentenced to various terms of imprisonment.

Key word: peasantry, collectivization, insurgency, resistance, Okhtyrshchyna.

УДК 94 (477.83/.86)

Володимир Лукашів

**ВЗАЄМИНИ «ТОВАРИСТВА ІМ. М. КАЧКОВСЬКОГО» З УКРАЇНСЬКИМ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЦЬКИМ ТАБОРОМ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ
(1919–1939 РР.)**

У статті проаналізовано взаємини культурно-просвітньої інституції – «Товариства ім. М. Качковського» з провідними організаціями української національно-державницької течії впродовж окресленого періоду. Розвиток їх відносин відбувався у складних умовах національно-культурного життя українців. Товариство належало до москвофільської течії, мало на меті поширення знань серед широкого загалу. Доведено вплив взаємин інституції з українофілами на культурно-просвітній розвиток західноукраїнських земель.

Ключові слова: Західна Україна, «Товариство ім. М. Качковського», москвофільство, національно-державницький табір, міжвоєнний період.

Досліджувана тема є актуальною, оскільки дає змогу дослідити взаємини москвофілів з українським національно-державницьким табором в досліджуваній період. У публікації відображено процес розвитку протистояння обох течій та цілеспрямовані спроби членів інституції поширювати серед широкого загалу москвофільську ідеологію.

«Товариство ім. М. Качковського» було ліквідоване австро-угорською владою під час Першої світової війни. З приходом польської адміністрації на західноукраїнські землі в 1919 р., інституція відновила свою культурно-просвітницьку діяльність.

Мета статті – дослідити взаємини «Товариства ім. М. Качковського» з українським національно-державницьким табором у досліджуваній період.

Аналіз вивчення проблеми показав, що для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: проаналізувати передумови відновлення діяльності товариства у Західній Україні; дослідити процес співпраці й розвитку протиріч між інституцією та українофілами в міжвоєнний період; охарактеризувати вплив взаємин «Товариства ім. М. Качковського» з українськими національно-державницькими організаціями на культурне життя регіону.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1919 р., коли відновили свою діяльність окремі осередки «Товариства ім. М. Качковського» – до початку Другої світової війни (1939 р.).

Зрозуміло, що обмежений обсяг цієї статті не вичерпує увесь спектр взаємин товариства з національно-державницьким табором у Західній Україні в міжвоєнний період. Однак її автор вважав за необхідне зосередити основну увагу саме на зазначеній проблематиці.

За період вивчення історії розвитку взаємин «Товариства ім. М. Качковського» з українофілами на західноукраїнських землях в міжвоєнний період, опубліковано незначну кількість праць, що тим чи іншим чином дотичні до різних аспектів досліджуваної проблеми.

З. Баран [1] дослідила співпрацю й антагонізм москвофілів з українофілами в 1918–1921 рр. О. Красівський [2], аналізуючи політику польського уряду на західноукраїнських землях упродовж 1918–1923 рр., частково дослідив взаємини москвофільських інституцій з українським національно-державницьким табором. Російський історик К. Федевич [3], вивчаючи інтеграцію українців до Польської держави у міжвоєнний період, висвітлив ідеологічні позиції українських суспільно-політичних рухів того часу.

Безпосередньою джерельною базою роботи є сукупність документів і матеріалів державних архівів України. Основна маса архівних матеріалів, які стосуються досліджуваної проблеми, знаходиться у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Львові – фонд 182 «Товариство ім. М. Качковського» [4–5]. Незначна кількість архівних матеріалів зберігається у Державному архіві Тернопільської області – фонд 231 «Тернопільське повітове староство» [6].

Значну цінність представляють матеріали наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, бібліотеки Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у м. Львові, Тернопільської обласної наукової універсальної бібліотеки.

Певна частина інформації, що стосується досліджуваної проблеми, подана у тогочасних українських періодичних виданнях: «Громадський голос» [7], «Свобода» [8], «Діло» [9–10], «Русский голос» [11], «Волинское слово» [12], «Воля народа» [13], «Сельроб» [14], «Наше слово» [15], «Нова зоря» [16–17].

З відновленням польської влади у Західній Україні склалися несприятливі умови для розвитку українського національно-культурного руху. Для посилення свого контролю над українським народом, уряд Другої Речі Посполитої намагався осприяти посиленню протистояння українофілів з москвофілами. У міжвоєнний період відносини «Товариства ім. М. Качковського» з українським національно-державницьким табором, зокрема «Просвітою», були доволі ворожими. Останні у москвофільстві вбачали значну перешкоду для будівництва української державності. Цим і можна пояснити певну нетолерантність у висловлюваннях і висновках, що стосувалися діяльності «Товариства ім. М. Качковського». Зокрема, в одному із номерів газети «Діло» за 1933 р. підкреслювалося, що розвиток москвофільської інституції вважався «раною на здоровому народному організмі» [9, с. 7].

Не сприяв порозумінню з національно-державницьким табором Західної України той факт, що члени «Товариства ім. М. Качковського» підтримали так званий маніфест «Русского виконавчого комітету» від 3 грудня 1918 р., про готовність «русского народу Прикарпаття приєднатися до Російської держави». Цей крок москвофіли пояснювали тим, що українофіли проігнорували їх політичну силу під час національно-визвольної боротьби українського народу на західноукраїнських землях [1, с. 13].

Представники українського національно-державницького табору сподівалися, що москвофільство в міжвоєнну добу «зникне остаточно з поверхні політичного життя як повна нісенітниця» [10, с. 4]. Однак суспільно-політичні обставини у Другій Речі Посполитій дозволили москвофільським інституціям відродитися й розпочати нове життя. Російський царат, що раніше патрунував «Товариство ім. М. Качковського», замінили проросійські організації, які діяли на польській території (здебільшого на її північно-східних окраїнах). Підставою ідеології організації залишалася теорія про національну єдність великоросів, українців, білорусів і різке несприйняття українофілів [13, с. 4].

Найбільшим ідеологічним супротивником товариства на «культурно-просвітницькій ниві» була «Просвіта». Остання гостро виступала проти москвофільської агітації інституції. На початку 30-х рр. XX ст. її Головний відділ констатував факт посилення москвофільської ідеології на Лемківщині. При цьому зазначалося, що «лише спільна допомога усіх українських товариств, планова й систематична праця, зможе зберегти українців регіону від денационалізації» [10, с. 5].

У звіті про Лемківщину прихильник «Просвіти» І. Качмар повідомляв, що повсюди священики-москвофіли лише у храмах заявляють про свою лояльність до українського національно-культурного руху, а поза церквою належать до читалень «Товариства ім. М. Качковського» та поширюють москвофільську пресу й літературу [3, с. 81].

Однією з причин функціонування товариства, дописувачі газети «Діло» вважали вміло використані членами організації патріотичні настрої українців та апелювання до історичного минулого. Зокрема, йшлося про привласнення та перекручення москвофілами фактів трагічної історії Талергофа – концентраційного табору, у який під час Першої світової війни було репресовано австро-угорськими властями понад 14 тис. українців, запідозрених у співпраці чи лояльності до Російської імперії [9, с. 8].

Члени «Товариства ім. М. Качковського» першими звернулися до історії трагічних подій Талергофа, і уже в 1920-х рр. використали це для посилення свого впливу на західноукраїнських землях. Ними був сформований своєрідний образ «талергофця-москвофіла», який мав стати символом мучеництва українського народу в роки війни. Саме факт маніпуляції історичними подіями став одним з найбільших каменів спотикань у взаєминах товариства з представниками українського національно-державницького табору [11, с. 6].

Найгострішою була дискусія стосовно трактування подій Першої світової війни на теренах Східної Галичини. Обидві сторони досліджували питання партійної приналежності тих, кого переслідувала австро-угорська влада. Крім того, дискутувалася проблема міжпартійних стосунків у час війни, а також методи, якими користувалися представники опонуючих угруповань для політичної ліквідації своїх супротивників [12, с. 4].

Одним із перших українофілів, хто виступив проти перекручення історичних фактів членами «Товариства ім. М. Качковського» був відомий у Західній Україні громадсько-політичний діяч – М. Андрусак. Останній у публікаціях «Галицька болячка» та «Галицьке москвофільство і Талергоф», надруковані газетою «Діло» у 1933 р., підкреслював, що концентраційний табір був «спільною трагедією всього українського народу» [9, с. 5].

Відповідь членів інституції не забарилася. На шпальтах москвофільської газети «Рускій голосъ» вони ще більше «розпалили» дискусію з українофілами. А. Хил'як у статті «Винуватки Талергофа» (1933 р.), відкинув твердження представників національно-державницького табору про репресії проти всього українського народу. Останній доводив, що в'язнями табору були майже виключно москвофіли. Позицію українофілів з цього питання, він пояснив їх бажанням заволодіти «політико-національним ринком» Західної України [11, с. 8].

На сторінках москвофільських періодичних видань члени «Товариства ім. М. Качковського» систематично звинувачували діячів українського національно-державницького табору у дописах поліції Австро-Угорської імперії на прихильників «проросійських симпатій». У статті «Талергофобія українцев» (1933 р.) вказувалося, що «Пам'ять зберігає важкі спогади про підлість лідерів українства по відношенню до «русського» табору, про їх масові злобні доноси на своїх кровних, хоча й інакомислячих братів» [15, с. 3].

Одночасно із висвітленням історичних подій, на сторінках газети «Рускій голосъ» члени «Товариства ім. М. Качковського» піддавали нищівній критиці політичну і економічну діяльність українофілів, зокрема їх національну позицію. Один із лідерів інституції – В. Ваврик саме на «самостійників» покладав провину на поразку національно-визвольних змагань 1918–1919 рр. Ним стверджувалося, що українські національні партії, маючи реальну можливість втілити свої ідеї у життя, «не спромоглися до активної боротьби за свої ідеали» [11, с. 6].

Найбільша українофільська політична партія Українське національно-демократичне об'єднання була змушена реагувати на закиди членів «Товариства ім. М. Качковського». Її офіційним виданням була газета «Свобода», що виходила з 1924 р. Значне місце у її публікаціях займала характеристика ідейного підґрунтя товариства. Часопис акцентував увагу на пошуку суспільних станів, які стали опорою москвофілів у міжвоєнний період. До них було віднесено «селянські й інтелігентські елементи, які за звичкою тримаються старого, а також із надзвичайним завзяттям не хочуть чи не можуть змінити своїх поглядів». Газета називала членів інституції «задурманеними селянами, яких дурять «сільські москвофіли», зокрема «греко-католицькі батюшки» [8, с. 3].

Дописувачі «Свободи», у своїй переважній більшості, пропонували об'єднати західноукраїнське суспільство в єдину структуру з метою протидії москвофільському впливу. «Коли ми цю думку зближення приймемо, коли вона пронизуватиме наші виступи там, де ще є москвофільські острови серед нашого народу – тоді теперішнє ідейне москвофільство, особливо серед наших селян, скоро належатиме історії» [3, с. 59].

Часопис акцентував свою увагу на усвідомленні деякими членами «Товариства ім. М. Качковського» помилковості своїх суджень та необхідності зміни ідеології. Видання помістило статтю одного москвофільського автора, в якій він роздумував над необхідністю змін

інституції у політичній орієнтації: «... Якщо теперішні повоенні комбінації і надії не дають підтримки, а навпаки дискредитують нас, старорусинів, на кожнім кроці і поступово ведуть до загиби, – то настав час поставити собі питання, хто ми, з ким ми, хто з нами і за нами, яка наша ціль» [8, с. 5].

Українська християнська організація, через свій друкований орган – «Нову зорю», показувала своє відношення щодо діяльності товариства. Її представники вбачали основну загрозу у розповсюдженні членами організації ідеї навернення українського населення в православ'я та відновлення «православної руської церкви». На сторінках часопису стверджувалося, що така «пропаганда досягла значних успіхів на Лемківщині, менше – на Закарпатті». Згідно із твердженням українофілів, москвофільські провідники, вважали православ'я фундаментом «руськості», «хотіли втримати у даний спосіб Лемківщину якнайдовше в своїх руках і зв'язати її з «общерусскою» ідеологією й матушкою Москвою» [16, с. 7].

«Нова зоря» відзначала певну еволюцію ідеології «Товариства ім. М. Качковського». Так, у 1936 р., в одному із випусків газети, зазначалося: «Вони (члени інституції) уже не відкидають української мови і активно її використовують у своїх виданнях..., що наблизило їх до українців. Почали стиратися точки відокремлення одних від інших...» [17, с. 4].

Видання закликала український національно-державницький табір знайти політичний компроміс з москвофілами та спробувати залучити членів «Товариства ім. М. Качковського» до національного життя. У газеті підкреслювалося: «Вживання ними (москвофілами) на означення української землі і народу старої, історичної, національної і державної назви не повинно стати для усіх каменем спотикання» [17, с. 5].

Отже, у міжвоєнний період взаємини «Товариства ім. М. Качковського» з представниками українського національно-державницького табору були доволі складними. Корінь протиріч між ними полягав насамперед в площині ідеології організації, а також її відносно лояльній позиції стосовно уряду Другої Речі Посполитої. Діяльність товариства протиставлялася «Просвіті». У своїй культурно-просвітній роботі серед широкого загалу, українофіли йшли всупереч москвофільській ідеології, намагалися спростовувати усі політичні аргументи членів «Товариства ім. М. Качковського» і зберегти за собою домінуючу позицію на західноукраїнських землях.

Список використаних джерел

1. Баран З. Відродження і становлення Польської держави. 1918–1921 рр. / З. Баран. – Львів: Ред.-вид. відділ Львівського університету, 1995. – 54 с.
2. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / О. Красівський. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
3. Федевич К. Галицькі українці у Польщі 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.) / К. Федевич. – К.: Основа, 2009. – 280 с.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 182, оп. 1, спр. 229, 153 арк.
5. ЦДАЛ України, ф. 182, оп. 1, спр. 312, 89 арк.
6. Державний архів Тернопільської області, ф. 231, оп. 1, спр. 62, 57 арк.
7. Бережанський В. Нові розбивацькі спроби москвофілів / В. Бережанський // Громадський голос. – 26 травня 1934. – С. 3–7.
8. З московського табору // Свобода. – 30 грудня 1933. – С. 3–7.
9. Андрусак М. Галицьке москвофільство / М. Андрусак // Діло. – 3 серпня 1933. – С. 4–9.
10. Як москвофіли засновують читальні Качковського на Лемківщині? // Діло. – 24 лютого 1934. – С. 4–5.
11. Каренин В. Талергофская жертва / В. Каренин // Русский голос. – 18 мая 1934. – С. 4–8.
12. Положення на кресах // Волянское слово. – 1924. – 12 февраля. – С. 4.
13. Наше становище в національним питанню // Воля народа. – 18 липня 1926. – С. 2–5.
14. Розкопуємо правду // Сельроб. – 18 вересня 1927. – С. 2.
15. Наші завдання // Наше слово. – 27 травня 1927. – С. 3–4.
16. Лемківський Б. Причини лемківської схизми / Б. Лемківський // Нова зоря. – 1934. – 1 березня. – С. 7.
17. Москвофіли і українці // Нова зоря. – 1936. – 30 липня. – С. 4–5.

Владимир Лукашив

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ «ОБЩЕСТВА ИМ. М. КАЧКОВСКОГО» С УКРАИНСКИМ НАЦИОНАЛЬНО-ГОСУДАРСТВЕННЫМ ЛАГЕРЕМ В ЗАПАДНОЙ УКРАИНЕ (1919–1939 ГГ.)

В статье проанализированы взаимоотношения культурно-просветительной институции – «Общества им. М. Качковского» с ведущими организациями украинского национально-государственного направления на протяжении очерченного периода. Развития их взаимоотношений осуществлялось в сложных условиях национально-культурной жизни украинцев. Общество принадлежало к москвофильскому направлению, имело целью распространения знаний среди широкой общественности. Доказано влияние взаимоотношений институции с украинофилами на культурно-просветительное развитие западноукраинских земель.

Ключевые слова: Западная Украина, «Общество им. М. Качковского», москвофільство, украинский национально-государственный лагерь, межвоєнний період.

Volodymyr Lukashiv

RELATIONS «ASSOCIATION NAMED AFTER M. KACHKOVSKY» WITH THE UKRAINIAN NATIONAL STATEHOOD CAMP IN WESTERN UKRAINE (1919–1939)

The article analyzes the relationship between cultural and educational institutions – «Association named after M. Kachkovsky» with leading organizations Ukrainian national-statist currents within the appointed period. The development of their relationship took place in difficult conditions of national Ukrainian cultural life. Association belonged to the moskwophile orientation, aimed at spreading knowledge among the general public. The influence of relations with institutions ukrainfil cultural and educational development of Western Ukraine.

Key words: Western Ukraine, «Association named after M. Kachkovsky», moskwofilst, ukrainian national statist camp, interwar period.

УДК 94 (477) «1946»

Галина Стародубець

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОВСТАНСЬКОГО ЗАПІЛЛЯ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 1946 Р.

Йдеться про особливості проведення виборів до Верховної Ради СРСР в лютому 1946 р. в західних областях України. Розглядаються чинники, які визначали електоральну поведінку виборців. Предметом розгляду є повстанське запілля з огляду на його роль і значення в структурі українського повстанського руху.

Ключові слова: вибори, радянська влади, повстанське запілля, виборці, сталінський режим.

В сучасному українському науковому, а, радше, науково-публіцистичному та медійному просторі присутньою є теза про окупаційний характер більшовицько-радянської влади в західних областях України зразка 1939–1941 та перших повоєнних років. Підґрунтям для таких тверджень слугує факт нібито сумнівної легітимізації процесу її законодавчого оформлення, зокрема, восени 1939 р. (Народні Збори Західної України) та взимку 1946 р. (вибори до Верховної Ради СРСР), оскільки обидві події проходили в умовах тотального контролю з боку держави, а в повоєнний період – ще й жорсткого силового тиску на суспільство.

Успішне проведення виборчої кампанії 1946 р. мало сприяти легітимізації більшовицької влади не тільки в очах міжнародної спільноти, але й своїх громадян. Загальновідомо, що практика використання тоталітарними режимами, зокрема, сталінським, таких демократичних інститутів як Конституція, вибори, представницькі органи влади слугувала не більш ніж прикриттям її реакційної сутності. За весь період панування більшовицько-радянської влади вони ніколи не були наповненні властивим їм змістом, але успішно використовувалися в більшовицькій пропагандистській риторичі як один із потужних інструментів для конструювання радянських політичних смислів.

Мета статті – визначити основні чинники формування електоральної поведінки суб'єктів виборчого процесу в рамках повстанського запілля. Акцентую увагу саме на останньому, оскільки його основу складало сільське населення, а не міське. Тому об'єктом нашого аналізу виступає в основному західноукраїнське село.

Загальновідомо, що результати будь-яких виборів значною мірою залежать від рівня організаційної роботи, що передує їх безпосередньому проведенню. Цей етап виборчої кампанії включає в себе кілька складових, однією з яких є спосіб комплектування виборчих комісій та їх склад.

Зрозуміло, що в умовах потужного масового антирадянського руху спротиву соціальна база більшовицької влади залишалася дуже вузькою, тому процедура формування виборчих комісій, особливо у районних центрах та селах західних областей України, проходила дуже важко, а подекуди навіть драматично. Основний їх склад формувався з місцевих вчителів, голів та секретарів сільрад, демобілізованих бійців-червоноармійців, активістів комсомольців та комуністів, хоча, зважаючи на фактичну відсутність мережі партійної та комсомольської організації поза районними центрами та містами, останніх було вкрай мало. Зроблений нами аналіз складу виборчих комісій двох областей – Львівської [1. арк.31] і Тернопільської [2. арк. 72] дає підстави для певних висновків. Третину комісій становили жінки; 30 % у Львівській і 15 % у Тернопільській – комуністи і комсомольці. Близько 20 % – молоді люди до 23 років. За соціально-професійним статусом – відповідно 36 % і 65 % становили селяни і 10 % в обох областях – вчителі. За національною ознакою: українці заповнювали 75 % складу комісій у Львівській області та 94 % – в